

очікувань. Виокремлено підтипи пасивних і рольових очікувань.

Зазначено, що соціальні очікування ми вивчаємо як феномен, який утворюється, з одного боку, у результаті впливу соціального середовища, під «тиском соціуму», а з іншого – під впливом індивідуально-психологічної сутності особистості, під «тиском «Я». Акцентовано на тому, що соціальні очікування будуть розглядатися як базова категорія, яка поєднує в собі низку вищеперахованих типологічних особливостей.

Перспективи подальших наукових розвідок. Виокремлені типологічні особливості очікувань є спробою закласти підвалини побудови типології очікувань людини, що може знайти своє відображення в монографічній роботі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бобнева М.И. Социальные нормы и регуляция поведения / М.И. Бобнева. – М. : Наука, 1978. – 311 с.
2. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / М.Й. Боришевський. – К. : СКО «Беркут», 2000. – 263 с.

3. Гомелаури М.Л. Вопросы мотивационного значения социальных ожиданий / М.Л. Гомелаури. – Тбилиси, 1968. – 172 с.

4. Горностай П.П. Личность и роль. Ролевой подход в социальной психологии личности : [монография] / П.П. Горностай. – К. : Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.

5. Коновалова О.А. Глибиннопсихологічне пізнання феномена експектацій методом активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / О.А. Коновалова. – К., 2002. – 225 с.

6. Лагонда Г.В. Экспектационная теория брачных отношений / Г.В. Лагонда. – Брест : БрГУ, 2013. – 225 с.

7. Махарам Р. Типы людей. Взгляд из XXI века / Р. Махарам. – СПб. : Питер, 2006. – 224 с.

8. Новый тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К. : Аконті, 1999. – Т. 4. – 941 с.

9. Попович І.С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах : [монографія] / І.С. Попович. – Херсон : ВАТ ХМД, 2009. – 240 с.

10. Психологический словарь / под общ. ред. Ю.Л. Неймера. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 640 с.

11. Rotter J.B. Social leaning and clinical psychology / J.B. Rotter. – N.J. : Prentice-Hall, 1954. – 242 p.

УДК 159.95

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПСИХОЛОГІВ

Самкова О.М., аспірант, викладач кафедри практичної психології
Херсонський державний університет

У статті проаналізовано теоретичні аспекти вивчення особливостей формування професійної ідентичності психологів, яка є важливим фактором для успішного розвитку спеціаліста в галузі психології, що дозволяє реалізувати особистісний потенціал у професійній діяльності.

Ключові слова: ідентифікація, ідентичність, професійна ідентичність.

В статье проанализированы теоретические аспекты в изучении особенностей формирования профессиональной идентичности психологов, которая является важным фактором для успешного развития специалиста в отрасли психологии, что дает возможность реализовать личностный потенциал в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: идентификация, идентичность, профессиональная идентичность.

Samkova O.M. THEORETICAL APPROACHES TO THE STUDY OF PECULIARITIES OF FORMATION OF PROFESSIONAL IDENTITY OF PSYCHOLOGISTS

In the article theoretical aspects are analysed to the study of features of forming of professional identity of psychologists, that is an important factor for successful development of specialist in industry of psychology, that allows to realize personality potential in professional activity.

Key words: authentication, identity, professional identity.

Постановка проблеми. Проблема ідентичності останнім часом є предметом дослідження в психології професійної діяльності. Вивчаються проблеми професійної ідентичності, її структури й розвитку.

Професійна ідентичність забезпечує високий рівень сприймання себе як професіонала, адаптацію до нових умов діяльності. Сформована професійна ідентичність виступає як внутрішнє джерело професій-

ного розвитку й особистісного зростання суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз проблеми професійної ідентифікації проводиться в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених, що дає можливість вивчати її в аспекті різних фундаментальних теоретико-емпіричних підходів, зокрема психоаналізу (А. Адлер, З. Фрейд, К. Хорні, К. Юнг та ін.), теорії символічного інтеракціонізму (Е. Гофман, Ч. Кулі, Дж. Мід, Ю. Хабермас), теорії ідентифікації (С. Арчер, Е. Еріксон, Г. Теджфел, Дж. Тернер, Б. Шефер, М. Яромовіц та ін.). Дослідження професійної ідентичності здійснено також у працях вітчизняних дослідників: М. Абдулаєвої, Н. Антонової, Ж. Вірної, Н. Воляннюк, О. Єрмолаєвої, В. Зливкова, Н. Іванової, О. Кір'янової, Г. Ложкіна, В. Павленко, Ю. Поваренкова, Т. Румянцєвої, Т. Стефаненко, Л. Шнейдер, І. Яковенко та ін.

Розглядаючи структурні характеристики професійної ідентифікації, з'ясуємо, що ми розуміємо під ідентифікацією. Процес ідентифікації особистості відбувається через об'єднання себе з іншим індивідом або групою індивідів, виконує певні соціальні статуси та ролі. Проявляється це під час засвоєння та прийняття норм, цінностей, зразків поведінки певної групи як своїх власних, формування відповідних соціальних установок. Якщо ідентифікація проходить успішно, то особистість має змогу більш ефективно виконувати певну соціальну роль; оскільки в її структурі спостерігається наявність необхідних для цього якостей, ціннісних орієнтацій, інтересів та мотивів, вона усвідомлює свою приналежність до відповідної групи, розділяє її культуру [3].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати теоретичні підходи до вивчення особливостей формування професійної ідентичності психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці розглядали проблему ідентичності особистості з різних точок зору: залежно від механізмів та чинників її формування, особливостей поділу на групи тощо. Такі вчені, як О. Белінська, А. Борисюк, Е. Еріксон, А. Лукіяничук, А. Сергєєва, М. Шульга, М. Яромовіц та інші, розглядали питання ідентичності як компонента самосвідомості особистості та виокремлювали види ідентичності.

О. Белінська вважає, що «ідентичність є результатом активного процесу, який супроводжується появою в людини відчуття власної неперервності, тотожності й визначеності внаслідок належності до певного надіндивідуального цілого» [1].

У працях А. Борисюк ідентичність визначається як «зв'язок особистості зі спільністю, ототожнення людиною себе з певною суспільною групою, укорінена в духовному світі особистості система цінностей, ідеалів, норм, вимог відповідної спільності» [3].

Аналізуючи особливості формування професійного самоусвідомлення студентів, О. Завалєвська зазначала, що професійна ідентичність – це сукупність знань, умінь та навичок із професійних спрямованих дисциплін, а також навички комунікативної компетентності в межах професійного кола. Якщо професійна ідентичність ефективна, то це є передумовою розвитку конкурентно-спроможного фахівця. Також розглядається професійна ідентичність як система уявлень фахівця про себе, про свої дії й норми в співставленні з тими вимогами, які висуває професія [8].

В. Павлюк вказує на те, що «професійна ідентичність виражає уявлення людини про своє місце в професійній групі, спільноті, що супроводжується певними ціннісними й мотиваційними аспектами (прийняттям або неприйняттям) своєї професійної приналежності» [9].

Отже, професійна ідентичність співвідноситься з людиною як представником соціально-професійної групи.

В. Зливков, проаналізувавши роботи авторів, вказував на існування чотирьох основних станів професійної ідентичності особистості: невизначена, дифузія, мораторій та досягнута ідентичність.

Невизначена (несформована) ідентичність – прийняття людиною певної ідентичності на основі тиску оточення без усвідомлення особливостей формування власної позиції.

Дифузна (нав'язана) – несформоване уявлення людини про свою приналежність до певної групи, відсутність чіткого образу, власної позиції.

Мораторій ідентичності – процес прийняття рішення щодо власної приналежності до певної групи, але без затвердження цього рішення.

Досягнута ідентичність – усвідомлення власної приналежності до певної групи, інтеграція в цю групу й початок реалізації власних можливостей [6].

Важливим у процесі вибору професії є найближче оточення та референтні групи особистості, а також сформовані під їхнім впливом соціальні установки, стереотипи, мотиви, інтереси, потреби. Коли в індивіда сформований наблизений до реальності образ роботи психолога й цей образ користується достатньою повагою в його оточення, а також сформовані мотиви,

які стали у виборі професії вирішальними, особистість у цьому випадку цікавить саме зміст праці, і людина має для цього необхідні якості та здібності. Якщо людина обрала професію психолога випадково, не мала мотивації, або не розуміла, у чому полягає суть майбутньої професії, у неї можуть виникнути певні труднощі вже на етапі навчання. Другий етап професійного становлення є важливим для формування певних якостей, оскільки відбувається засвоєння необхідних знань, формування навичок. Також на другому етапі відбувається корекція уявлень про майбутню діяльність, встановлюються перші професійні зв'язки. Все це в майбутньому сприятиме підвищенню ефективності трудової діяльності. У процесі навчання можуть відбуватися адекватні ідентифікаційні процеси, які скорегують недоліки професійного вибору, але можуть призвести й до втрати інтересу до майбутньої спеціальності та розчарування в ній. Структура особистості молодих психологів зазнає в цей період значних змін: формуються професійні потреби та інтереси, відбуваються зміни в мотиваційній структурі, системі ціннісних орієнтацій. Якщо під час навчання мають місце збої в ідентифікаційних процесах, це значною мірою ускладнює процес входження в професію вже на робочому місці. Отримавши спеціальність, випускник може змінити вид професійної діяльності навіть відразу після закінчення навчання. Якщо цього не відбувається й молодий спеціаліст прийде на своє перше місце роботи, йому доведеться адаптуватися до психологічної діяльності.

Л. Шнейдер зазначила, що професійна ідентичність є результатом процесів професійного самовизначення, що проявляється в усвідомленні себе представником певної професії й професійної спільноти [11].

Доцільним буде розглянути компоненти профідентичності:

1) парадигмальне самовизначення в теоретичних концепціях;

2) інструментальне самовизначення, яке передбачає вільне володіння методами;

3) ситуативне самовизначення, яке відображає вподобання в роботі з певною категорією клієнтів і певним типом проблем.

Психологічним критерієм успішності професійної психологічної діяльності є ототожнення себе з майбутньою професією психолога, професійна ідентичність, професійне самовизначення, незалежність суджень, здатність до самопрезентації, адекватна самооцінка, що свідчить про готовність психолога-студента до професійної діяльності. Готовність – це складний, системний феномен. Для успішної про-

фесійної діяльності в майбутніх психологів повинні бути присутні всі компоненти:

– мотиваційний (сукупність мотивів, адекватних цілям та завданням діяльності, мотивація професійної діяльності, мотивація до розвитку);

– змістовно-операційний (сукупність необхідних знань, умінь та навичок практичного вирішення професійних завдань);

– рефлексивний (рефлексивність, рефлексивна підготовка, самопізнання, самопроекування, самоуправління), бо саме інтеграція цих компонентів обумовлює успішність майбутньої професійної діяльності та подальшого розвитку психолога.

Важливим є уточнення об'єкта професійної ідентифікації, яким може бути професійне середовище, персонал організації, колектив або обмежене коло колег. Це у свою чергу залежить як від соціальних установок молодого спеціаліста, так і від норм, характеру відносин, які складаються в професійному середовищі та колективі. Основна проблема, яка може виникнути на цьому етапі, полягає в зіткненні цінностей колективу та людини, яка прийшла працювати в цьому колективі. Саме це може вплинути на процес адаптації працівника, а також на професійну ідентифікацію в майбутньому. На початку професійної діяльності відбувається засвоєння нових знань, умінь, навичок, цінностей, норм, традицій. Індивід може відмовитись або скорегувати старий образ професійної ролі, тобто втратити набутий раніше соціальний досвід. Якщо в процесі професійної діяльності молодий спеціаліст буде виконувати дії, доцільність яких йому буде незрозуміла, при цьому в нього буде обмежений доступ до інформаційної бази (джерелом якої виступає спілкування з колегами, колишніми викладачами та однокурсниками), спостерігатиметься низький рівень довіри між колегами, відсутність норм взаємодопомоги тощо, то подолання професійної кризи на цьому етапі буде утруднене або навіть неможливе. Труднощі, які виникають на вказаному етапі, компенсуватимуться сімейними та дружніми зв'язками, а професійна діяльність буде відігравати допоміжну роль, перетвориться на засіб досягнення інших цілей. Формування ідентичного професіонала відбувається, якщо долається професійна криза. Але якщо професійна ідентичність не сформувалась, це не означає, що людина не буде працювати за фахом. Вона може виконувати свою роботу тривалий час і навіть проявляти високі показники, це триватиме, поки людина буде мати змогу задовольняти свої потреби, що не пов'язані з професійною діяльністю.

Огляд ідентифікаційних процесів дає підстави виділити чинники, що впливають на професійну ідентичність.

Л. Шнейдер зазначає, що професійна ідентичність, детермінована професійним спілкуванням і професійним досвідом, репрезентується шляхом мовленнєвої активності через самоопис «образу Я», у якому наявні когнітивні, афективні, поведінкові складові. Засобом вираження професійної ідентичності є «образ Я» [10].

З точки зору Ю. Куміріної детермінантами становлення професійної ідентичності є внутрішні та зовнішні чинники:

1) до внутрішніх чинників відносяться такі якості суб'єкта: особистісні, професійно-психологічні, психофізіологічні, індивідуально-типологічні;

2) до зовнішніх чинників відносяться такі: економічні, соціальні, виробничо-технічні та організаційні чинники [5].

На думку Т. Березіної, процес професійної ідентифікації знаходиться під впливом трьох основних чинників:

1) суб'єктивні (особистісні, внутрішні) чинники пов'язані із ціннісно-смісловою сферою, самосвідомістю, самоактуалізацією, рефлексивністю, компетентністю, вміннями, задоволенням, творчістю;

2) об'єктивні (зовнішні) чинники пов'язані з вимогами професійної діяльності, яка здійснюється в особистісно-орієнтованій парадигмі та є регулюючою основою професійно-особистісного самовизначення;

3) об'єктивно-суб'єктивні чинники, які пов'язані з організацією освітньої та професійної сфер [2].

Н. Правдивець у результаті проведеного дослідження виокремлює п'ять основних чинників професійної ідентифікації:

1) цінності, що пов'язані з особистісним розвитком, творчою діяльністю, вольові цінності, цінності у відношенні до своєї роботи;

2) соціальні потреби, соціальна успішність та захищеність, потреба в самовираженні, сімейні ролі, соціальні ролі, професійні ролі;

3) входження в професійну групу на емоційному та інструментальному рівні, соціальні потреби, потреба в пізнанні, орієнтація на результат праці тощо;

4) гендерні аспекти професійної ідентичності (фемінність, орієнтація на працю, маскуліність, орієнтація на альтруїзм, орієнтація на процес у праці, орієнтація на результат у праці, самооцінка, нейтральні гендерні характеристики, орієнтація на свободу);

5) ціннісні аспекти соціальної ідентичності – успішне особистісне життя (родина, любов тощо) [6].

В. Ульянов стверджує, що на професійну ідентифікацію впливають дві групи соціально-психологічних чинників: власне соціально-психологічні й особистісно-професійні чинники становлення ідентичності.

Особистісні соціально-психологічні чинники ситуації такі: невідповідність до певної проблемної ситуації; чинник «випадкової зустрічі», що визначила подальший професійний шлях. До соціально-психологічних чинників мікросередовища відносяться соціально-психологічні аспекти економічних умов професійної діяльності; чинники, що визначають соціально-психологічні особливості трудового колективу. Головним соціально-психологічним чинником мікросередовища є суб'єктивна оцінка попиту професії.

Узагальнюючи думки вчених, варто зазначити, що на формування професійної ідентичності впливають суб'єктивні та об'єктивні чинники.

Висновки. Отже, професійна ідентичність психологів є динамічним, багаторівневим психологічним явищем, яке пов'язане з професійним самовизначенням, професійним розвитком. Професійна ідентичність є результатом професійного самовизначення особистості, професійна ідентичність виражає уявлення людини про своє місце в професійній групі, спільноті, що супроводжується певними ціннісними й мотиваційними аспектами. Це є позитивним результатом професійного самовизначення особистості, рівнем розвитку професіоналізму. Професійна ідентичність є важливим фактором у кар'єрі й заснована на інтересі до роботи, компетентності, вона забезпечує успішну самореалізацію особистості в професії, що дозволяє реалізувати особистісний потенціал у професійній діяльності. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в активізації процесів професійної ідентифікації студентів, які навчаються за спеціальністю «Психологія», для формування в них почуття професійної ідентичності, що надасть їм змогу кваліфіковано виконувати професійну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белинская Е.П. Исследования личности: традиции и перспективы / Е.П. Белинская // Социальная психология в современном мире. – М. : Аспект Пресс, 2002. – С. 42–61.
2. Березина Т.С. Становление профессиональной идентичности педагога / Т.С. Березина // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 7. – С. 24–27.
3. Болотова В.О. Професійна ідентифікація особистості (соціологічний аспект аналізу) : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.03 / В.О. Болотова. – Х., 1998. – 17 с.

4. Борисюк А.С. До проблеми професійної ідентичності майбутнього фахівця / А.С. Борисюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 9. – С. 63–68.

5. Кумырина Ю.А. Социально-психологический компонент профессиональной идентичности студентов-юристов / Ю.А. Кумырина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/sotsialno-psikhologicheskii-komponent-professionalnoi-identichnosti-studentov-yuristov>.

6. Лук'янчук А.М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів / А.М. Лук'янчук // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 2. – С. 1–7.

7. Правдивець Н.О. Психологічні фактори становлення професійної ідентичності у жінок-військовослужбовців / Н.О. Правдивець // Теорія та методика управління освітою. – 2011. – № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://umo.edu.ua/katalog/>

545-elektronne-naukove-fahove-vydannja-qteorijata-metodyka-upravlinnja-osvitojuq-vypusk-7-2011.

8. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю.П. Поваренков. – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.

9. Черчик О.М. Професійна ідентифікація менеджера туристичного бізнесу в процесі вузівської підготовки / О.М. Черчик // Економічна наука. – 2006. – № 5–7. – С. 21–26.

10. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность (структура, генезис и условия становления) : автореф. дисс. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.13 / Л.Б. Шнейдер. – М., 2001. – 42 с.

11. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг : [учебное пособие] / Л.Б. Шнейдер. – М. : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : МОДЭК, 2004. – 206 с.

УДК 159.923.2

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ НАСТАНОВЛЕНЬ

Сошина Ю.М., аспірант кафедри практичної психології
Запорізький національний університет

У статті розглянуто соціально-психологічний тренінг як засіб формування ціннісно-смыслових настановлень. Розкрито доцільність психолого-педагогічного впливу на формування компонентів ціннісно-смыслові сфери в підлітковому віці. Проаналізовано історію виникнення соціально-психологічного тренінгу. Визначено сутність підходів до психолого-педагогічної роботи в області особистісних цінностей і смислів (онтологічний і методологічний). Подано вправи СПТ для формування ціннісно-смыслових настановлень в отрочстві.

Ключові слова: ціннісно-смыслова сфера, ціннісно-смыслові настановлення, соціально-психологічний тренінг, підліток.

В статье рассмотрен социально-психологический тренинг как способ формирования ценностно-смысловых установок. Раскрыта целесообразность психолого-педагогического воздействия на формирование компонентов ценностно-смысловой сферы в подростковом возрасте. Проанализирована история возникновения социально-психологического тренинга. Определена сущность подходов к психолого-педагогической работе в сфере личностных ценностей и смыслов (онтологический и методологический). Поданы упражнения СПТ для формирования ценностно-смысловых установок в отрочестве.

Ключевые слова: ценностно-смысловая сфера, ценностно-смысловые установки, социально-психологический тренинг, подросток.

Soshina Yu.M. SOCIO-PSYCHOLOGICAL TRAINING AS THE METHOD OF FORMATION OF VALUES-SEMANTIC OPTIONS

The article describes socio-psychological training as methods for the formation of values-semantic options. The appropriateness of psycho-pedagogical impact to the formation of the components of value-semantic sphere in adolescence are revealed. The history of the socio-psychological training was analyzed. The features of approaches to psycho-educational work in the sphere of personality values and sense (ontological and methodological) are defined. Program of SPT for the formation of value-semantic options in adolescence is given.

Key words: value-semantic sphere, value-semantic options, socio-psychological training, juvenile.

Постановка проблеми. Радикальні перетворення у сфері політичного, економічного та соціального буття неухильно призводять до зміни ціннісно-смыслові сфери

зрілої особистості, унеможливають або ж ускладнюють формування компонентів вказаної сфери в найбільш чутливому періоді для цього – отрочстві. На зазначе-